

İŞGAL VE HUKUK: İŞGAL DÖNEMİ OSMANLI HÜKÛMETLERİNİN ÇIKARDIĞI HUKUKİ METİNLER VE BU METİNLERDE İŞGAL GÜÇLERİNİN ETKİSİ (1918-1922)

Mehmet ÇANLI*

Geliş Tarihi: Haziran, 2016

Kabul Tarihi: Eylül, 2016

Öz

Bu çalışmada İstanbul'un işgali sonrasında Osmanlı Hükûmetleri tarafından çıkarılan hukuki metinler üzerinde durulmuştur. Konu, dönemin düsturları taranarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu dönemde ne tür hukuki metinler yayınlanmıştır? Bunların tasnifi nasıl yapılabilir? Çıkarılan hukuki metinlerde işgal kuvvetlerinin etkisi var mıdır? İşgal yönetiminde kanunlar işler mi? Veya kanun nasıl yapılır? ... Bu çalışma da bu sorulara cevap aranmaktadır. Bununla birlikte Osmanlı yöneticilerinin tutum ve davranışları ortaya konulmaktadır.

Bu dönemde ülke, genel olarak günü birlik emir ve talimatlarla yönetilmeye çalışılmıştır. Meclis kapalıdır. Bundan dolayı da ihtiyaç duyulduğu için irade ve kararname çıkarılmıştır. Çok sık hükûmet değişikliği yaşanmıştır. Her hükûmet değişikliğinde, işgalcilerin etkisiyle birbirine tezat emir ve kanunlar çıkarılmıştır. İşgalin ilk yıllarında padişaha yapılan baskılar sonucunda birçok irade, uygulamaya konulmuştur. Bu iradelerin büyük bir kısmı, işgalcilerin ve gayrimüslimlerin alacaklarının tahsili ve yeni imtiyazların verilmesiyle ilgilidir. Bu konuda Fransızlar, ön plana çıkmaktadır. Bu dönemdeki işgalcilerin baskısı, mevzuata diplomatik bir üslupta yansımıştır.

Anahtar Sözcükler: İstanbul'un işgali, Mütareke Dönemi Osmanlı Yönetimi, Osmanlı Kanunları, Osmanlı Kararnameleri, Osmanlı Nizamnameleri, Osmanlı Gayrimüslim Hukuku, Ermeni Nizamnamesi, Kapitülasyonlar.

OCCUPATION AND LEGISLATION: THE LEGAL DOCUMENTS WHICH THE OTTOMAN GOVERNMENTS PREPARED DURING THE OCCUPATION PERIOD AND THE EFFECT OF THE OCCUPATION ON THEM (1918-1922)

Abstract

In this study the Legal documents which the Ottoman Governments prepared have been evaluated after the occupation of Istanbul. The moral features of the related era have been scanned thoroughly to bring out the subject matter. What kind of legal documents were published? How were they classified? Were there any effects of the occupation on these documents? If so, how much? Was the law effective in the Occupation period? Or how was legislation applied? In this study answers have been

* Prof. Dr.; Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, mehmetcanli@hitit.edu.tr.

given to these type of questions. And the behaviours and attitudes of the Ottoman administrators have been revealed in this period.

In this period the country was ruled by daily legislations and laws. Legislations were made on spot because the Parliament was closed. In every government change there were different and contradicting legislations especially with the role of the occupational forces. At the beginning of the occupation many legislations were applied by exerting pressure on the Sultan. Most of these legislations were related with the non-muslims and occupiers demands of payments and giving them new benefits. The French gained most from these legislations. The pressure of the Occupiers were reflected in a diplomatic way.

Keywords: The Occupation of Istanbul, The Ottoman Govern in the Armistice Period, The Ottoman Laws, The Ottoman Decrees, The Ottoman Regulations, The Ottoman Non-Muslim Laws, Armenian Regulations.

Giriş

Mondros Mütarekesini müteakiben İstanbul; 13 Kasım 1918'den başlamak üzere başta İngiliz ve Fransızlar olmak üzere müttefikler tarafından işgal edilmiştir¹. Bu işgal süreci, 17 Kasım 1922'de son bulmuştur. Bu çalışmada, İstanbul'un işgali süresince Osmanlı Hükûmetleri tarafından çıkarılan hukuki metinler üzerinde durmaya çalışacağız. Bu dönemde ne tür hukuki metinler yayınlanmıştır? Bunların tasnifi nasıl yapılabilir? Çıkarılan hukuki metinlerde işgal kuvvetlerinin etkisi var mıdır? ... Bu sorulara cevap aranacaktır.

Osmanlı Hükûmetleri tarafından çıkarılan her türlü hukuki mevzuat, Düsturlarda toplanmıştır². İncelemeye çalıştığımız döneme ait düsturlar, ikinci tertip olarak düzenlenmiştir. İkinci Tertip düsturlar 23 Temmuz 1908 tarihinden başlayıp, 29 Ekim 1922 tarihine kadar yayınlanmış hukuki metinleri kapsamaktadır. İşgal dönemine ait hukuki metinler, II. Tertip Düsturların on birinci ve on ikinci ciltlerini oluşturmaktadır. Ankara Hükûmetine göre; bu metinlerden işgal döneminin başlangıcından, 23 Nisan 1920 tarihine kadar yayınlanmış olan belgeler geçerlidir. Bu tarihten sonra Osmanlı Hükûmetleri veya İstanbul Hükûmetleri³ tarafından çıkarılan her türlü mevzuat Ankara Hükûmeti tarafından geçersiz sayılmıştır⁴.

¹ İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgali ve yönetimi ile ilgili detaylı bilgi için bk. Abdurrahman Bozkurt, İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi, Ankara, 2014.

² Düsturlar ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bunlardan biri, derli toplu olması açısından bakılabilir. Mehmet Hakan Sağlam, II. Tertip Düstur Kılavuzu Osmanlı Devlet Mevzuatı (1908-1922), İstanbul, 2011.

³ İstanbul Hükûmetleri: 11 Kasım 1918 Tevfik Paşa Hükûmeti, 13 Ocak 1919 Tevfik Paşa Hükûmeti, 4 Mart 1919 I. Damat Ferit Paşa Hükûmeti, 19 Mayıs 1919 II. Damat Ferit Paşa Hükûmeti, 21 Temmuz 1919 III. Damat Ferit Paşa Hükûmeti, 2 Ekim 1919 Ali Rıza Paşa Hükûmeti, 8 Mart 1920 Salih Paşa Hükûmeti, 5 Nisan 1920 IV. Damat Ferit Paşa Hükûmeti, 31 Temmuz 1920 V. Damat Ferit Paşa Hükûmeti, 21 Ekim 1920 Tevfik Paşa Hükûmeti. Tevfik Paşa, 4 Kasım 1922'de istifa edecektir. İhsan Güneş, Meşrutiyet'ten Cumhuriyete Türkiye'de Hükûmetler Programları ve Meclis'teki Yankıları (1908-1923) (Programları ve Meclis'teki Yansımaları 1908-1923), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.

⁴ <http://www.mevzuat.gov.tr/MARastirmaKlavuzu.aspx>

Düsturlarda yayınlanan hukuki metinleri; irade-i seniye⁵, kanun, kararname⁶ ve nizamname⁷ olmak üzere dört grupta toplanabilir. Kanun, kararname, nizamname gibi kavramlar, Türk ve İslam hukukunda olmakla birlikte bunlar, 1876 tarihinde ilan edilen Kanun-ı esasi ile daha da açıklığa kavuşturulmuştur. Bu dönemde çıkarılan hukuki mevzuat, 1872⁸ ve 1911⁹ yıllarında çıkarılan kanunlarına göre hazırlanıp, geçerli olmuştur.

1. Dönemin Hukuki Metinlerinin Genel Değerlendirilmesi

İşgal döneminde ilk çıkarılan hukuki metin, 18 Kasım 1918 tarihli Ermeni Patrikliği ile ilgili çıkarılan nizamnamedir. Son hukuki metin ise 29 Ekim 1922 tarihinde çıkarılan Askeri Tıp Fakültesinden atılan öğrencilerin, tıp fakültelerine alınmaması ile ilgilidir.

İncelediğimiz dönemde toplam 759 (yedi yüz elli dokuz) adet hukuki metin yayınlanmıştır. Bunların dökümü aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

⁵ İrade-i seniye: Sadrazamların arzları üzerine yazılan, padişah yorum ve yazılarına hatt-ı hümayun denilirdi. Tanzimat'tan sonra padişah emirlerine irade veya irade-i seniye denilmeye başlanmıştır. Mübahat S. Kütükoğlu, "İrade-i seniye", TDVİA, Cilt 22, s. 392.

⁶ Kanun-ı esasiye (1876) göre kanun: Şura-yı devlette müzakere ve tasarısı hazırlanarak Mebusan ve Meclis-i ayandan geçerek padişahın tasdikinden sonra uygulanırdı. 1909 Yılında yapılan bir değişiklikle padişahın onayı zorunlu hale getirilmiştir.

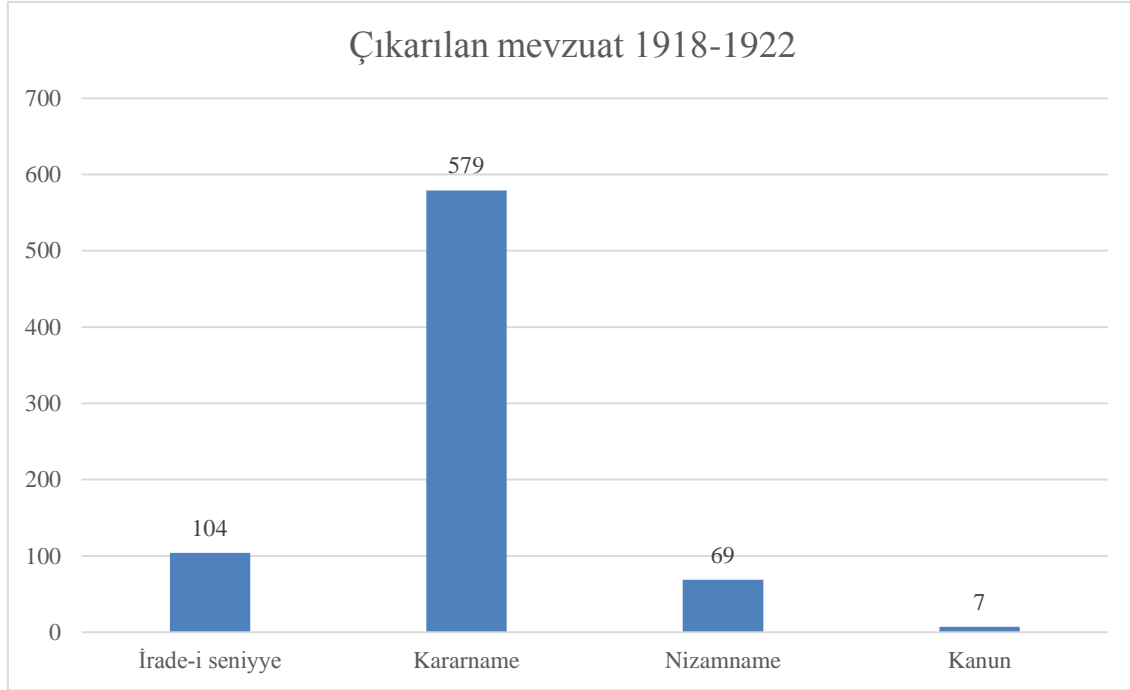
Kararname: ilk defa 1876 Kanun-ı esaside görülmektedir. Kanun-ı esasinin 36. Maddesine göre padişah ve meclis-i vükela, meclis tatilde iken veya ülke her hangi bir felakette iken acilen bazı kararlar alabilme yetkisi bulunmaktadır. Bu kararlar, daha sonra meclis açıldıktan sonra meclisin onayına sunulurken kanunlaştırılıyordu. Doğan Soyaslan, "Kanun Hükmünde Kararnâmeler", Anayasa Yargısı Dergisi, Cilt 11 (1994), s. 159, 160

⁷ Nizamname: İdare tarafından düzenlenen daimi, genel hükümleri içeren bir hukuki düzenlemedir. Tüzükler, kanunlarda yer alamayan teknik ihtiyaçları karşılamak ve detaylara ait hususları düzenlemek üzere, kanunların uygulayıcısı olan idare tarafından ortaya konulan tasarruftur. Türk hukukunda ilk tüzük, nizamname adı altında ve 1876 Anayasasıyla ortaya çıkarılmıştır. İdari dairelerin işlemleriyle ilgili nizamnameleri yapma yetkisi padişaha aitti. 1909'da nizamnamelerin, kanunların uygulanmasına ait olabileceği esası getirilmiştir.

Kaynak: <http://tuzuk.nedir.com/#ixzz2yO9w6OR3>

⁸ "Mevad-ı umumiye", Düstur I, C. 1, s. 16; Bir kanun çıkarılmadan önce, Şura-yı devlet ve Meclis-i vükelada tartışıldıktan sonra karara bağlanırdı. Daha sonra uygulanmak amacıyla padişahın onayına sunulurdu. Padişahın onayından sonra yeni yayınlanacak, değiştirilecek veya düzeltililecek olan bütün kanun ve nizamnameler öncelikle İstanbul'da Takvim-i vekayide, Vilayet ve livalarda mahalli resmi gazetelerinde yayınladıktan sonra geçerli olurdu.

⁹ "Kavanin ve Nizamatin Usul-ı neşr ve İlanı Hakkında Kanun", Numara: 138, Düstur II, C. 3, s. 417, 418; Bir kanunun veya nizamnamenin, yürürlüğe girmesi, padişah tarafından irade buyrulduktan sonra ekleri ile birlikte, Divan-ı hümayun Müdüriyetine verilirdi. Burada kayıtları yapıldıktan ve yeteri kadar nüshası çıkarıldıktan sonra, altlarına irade-i seniye tarihleri yazıldıktan ve onaylandıktan sonra ilgili nazırlıklara gönderilirdi. Hazırlanan kanunun aslı, ekleri ile birlikte Adliye Nezaretine gönderilirdi. Adliye Nezaretinde bekletilmeden, Takvim-i vekayide yayımlandıktan sonra Düstura konulurdu. Bundan sonra tekrar Divan-ı hümayun kalemine iade edilirdi. Burada gerekli işlemlerden sonra saklanmak üzere, arşive teslim olunurdu. Divan-ı hümayun tarafından tasdikli nüshalar, ilgili nezaretler tarafından ilgili vilayetler (eyalet) ve müstakil liva ve kazalara gönderilirdi. Buralardan da ilgili nahiyeye ve köylere varıncaya kadar gazete ile yayınlanır veya elden gönderilirdi. Kanun, Takvim-i vekayide yayımlandıktan sonra, altında yazılı tarihten itibaren geçerli olurdu. Eğer altında geçerliliği konusunda açıklayıcı bilgi yoksa Takvim-i vekayide yayımlandığı tarihten itibaren geçerli olurdu. Daha önce kanun ve nizamnamelerin çıkarılması ve yayınlanması, 2 Temmuz 1872'de çıkarılan bir karar ile yapılırdı. Bu kanunla (1910), 1872'deki kararın hükümleri feshedilmiştir.

Bu dönemde toplam 759 (yedi yüz elli dokuz) hukuki metin çıkarılmıştır. Bunların yüzdeler olarak dağılımı şu şekildedir. İrade-i seniyye; % 13,7, kararname; % 76,28, nizamname; % 9,09 ve kanun da; % 0,92'dir.

İrade-i seniyyeler (Padişah emri), daha çok 1919 ve 1920 yıllarında yoğunlaşmaktadır. 1919 ve 1920 yılında çıkarılmış olan irade-i seniyyeler, incelediğimiz dönemde çıkarılan iradelerin yüzde doksanını oluşturmaktadır. 1919 yılında çıkarılanlar, ağırlıklı olarak savaş dönemi yıllarına ait birçok kurumun bütçelerine ek para talepleri ile ilgilidir. İkinci ağırlıklı iradeler, vapur, su şirketi veya su ücretleri ve bazı mal ve hizmetlerin ücretlerinin arttırılması ile ilgilidir. Az da olsa bazı iradeler de, idari değişikliklerin yanında telefon, elektrik ve bazı işletmelerin imtiyaz mukavelelerinin sürelerinin uzatılması ve bazı maddelerinin değiştirilmesi ile ilgili konular hakkındadır.

1920 yılında çıkarılan irade-i seniyyeler, genel olarak birçok bölgenin elektrikle aydınlatılması, elektriğin sanayide kullanılması ve tramvay ücretlerinin arttırılması gibi konulardan oluşmaktadır. Bu tür konular, ya yeni imtiyaz mukavelelerinin yapılması, ya da eski mukavelelere ek maddeler konulmasını içermektedir.

1921 ve 1922 yıllarında çıkarılan irade-i seniyyeler, on beş kadardır. Bu yıllarda yayınlanan iradeler, bazı cemiyetlerin kamu yararına faydalı cemiyet haline getirilmesi hakkındadır. Örneğin; Himaye-i Etfal Cemiyeti, Osmanlı Türk Hanımları Esirgeme Derneği... En son yayınlanan irade-i seniyye, 30 Temmuz 1922 tarihli Posta ve Telgraf Genel Müdürlüğünün geçmiş bütçesine ek yapılması ile ilgilidir.

Nizamnamelerin hepsi, daha önce yayınlanmış olan nizamnamelerdir. Bunlar, dönemin şartları veya işgal kuvvetlerinin müdahalesi sonucunda yapılmış değişikliklerle yeniden yayınlanmıştır.

Kanunlar, toplam yedi adettir. Bu dönemde Meclis, iki defa kısa süreler ile açık kalmıştır. Çıkarılan kanunların içeriklerine baktığımızda bunların, geçmiş dönemlere ait bütçelere ilave yapılması, pasaport kanununu ve meclis üyelerine verilecek tazminat ile ilgili oldukları görülmektedir.

Kararnamelere gelince, incelediğimiz dönemde ülke, kararnameler ile yönetilmiştir. Kararnameler, en çok 1919 yılında çıkarılmıştır. Bunun nedeni; irade-i seniyyelerde olduğu gibi işgal yönetiminin, padişah ve hükûmetine baskısı şeklinde yorumlanabilir. Kararnamelerde genel olarak geçmiş yıllara ait bütçelere ilave talepleri ile birlikte, vatandaşların ve bazı memurların devlete olan borçlarının ertelenmesi veya affedilmesi gibi konular dikkati çekmektedir. Bunun yanında kararnamelerde memur maaşlarının arttırılması, bazı vergilerin kaldırılması, birçok idari birimin kaldırılması ya da değişikliğe gidilmesi ve siyasi-askerî suçların affedilmesi gibi göze çarpmaktadır.

Bu hukuki metinlerin yanında, dönemin hükûmetleri tarafından birçok emir ve beyannamelerin yayımlandığı görülmektedir. Bu emir ve beyannameler, günlük ya da geçici süreliğine olduğu için düsturlarda yer almamıştır. Bu dönemde işgalci güçler, merkezi hükûmetin bilgisi dışında memurlara müdahale ederek, mevzuata aykırı işlem yapmasını sağlamıştır. Bu tür müdahalelere hükûmet, sessiz kalmıştır. Aynı zamanda her defasında işgalcilerin istediklerinin yerine getirilmesi yönünde fikir beyan ettiği görülmektedir.

Personel ve buna bağlı tahakkuk işlemleri dışındaki hukuki metinler, işgal kuvvetleri ile ecnebilerin ve gayrimüslim azınlıkların lehine çıkarılmış düzenlemelerdir. Bunları tek tek ele almak yerine, konuları itibarı ile metin içerisinde örnekleme yapmaya çalışılmıştır.

2. Hukuki Metinlerde İşgalin Etkisiyle İlgili Cümleler

İşgal, hukuki metinlere nasıl yansdı? Bununla ilgili ilk örneği, Meclisin feshi hakkında çıkarılan irade-i seniyye’de görülmektedir. Burada şu ifadeye yer verilmiştir; “... Esbâb-ı zaruriye-i siyâsiyeden nâşi ....”¹⁰. Yine kambiyo işlemleri ile ilgili çıkarılan başka bir irade-i seniyyede de; “... ahval-i fevka’l-âde-i hâzırının icab ettirdiği tedâbir cümlesinden olmak üzere

¹⁰ (... Siyasi zorunlu sebeplerden dolayı ...); “Meclis-i Meb’usânın Feshi Hakkında İrade-i Seniyye”, Numara 18, Düstur II, Cilt 11, s. 72

...”¹¹ denilmektedir. Başka bir kararnamede ise; “... ahval-i fevka’l-âde neticesi olarak zuhûra gelen kömür buhranı zâil oluncaya kadar ...”¹² denilmektedir.

Bu tür yansımaların yanında işgal kelimesinin de direkt olarak hukuki metinlerde geçtiği görülmektedir. Örneğin 28 Ağustos 1919 tarihinde çıkarılan bir kararnamede, “... Aydın Vilayeti ile Karesi Sancağının Yunan işgaline maruz kalan yerler ...” şeklinde bahsedilmektedir¹³. Bu kararnamede, ilk defa işgalden söz edilmektedir. Bu tarihten sonra özellikle işgal edilen bölgelerdeki memur ve idari sorunlarla ilgili çıkarılan kararname ve iradelerde, sürekli işgal kelimesi kullanılmıştır.

Yine Nisan 1920’de Meclis-i meb’usân’ın feshi ile ilgili kullanılan “... esbâb-ı zarûriye-i siyâsiyeden nâşi Meclis-i meb’usân’ın feshi ...” ifadesini görmekteyiz¹⁴. Nisan 1920’de, Kuvâ-yı İnzibâtiye’nin kurulması ile ilgili çıkarılan başka bir kararname de ise, ilk ve son kez Kuvâ-yı Milliye’den bahsedilmiştir. Kararnamenin birinci maddesindeki ifadeye göre; Kuva-yı İnzibatiye tanımlanırken, “devletin kanun ve nizamlarını yürüten hükûmeti, cebir ve tehdit ederek, geçerliliğine yasaklama getirmek ve genel asayiş ihlal eden (Kuva-yı Milliye) adı altında köy ve kasabalarda işgalci olarak ahalinin mal ve parasına zorla gasp eden ve katleden eşkıyalığı tedip ve yok etmek amacıyla seyyar bir inzibat heyetidir.”¹⁵ denilmektedir.

Genel olarak baktığımızda işgal süresince çıkarılan her türlü hukuki metinde, birkaç istisna dışında her hangi bir siyasi partinin ya da bir grubun adı zikredilmeyerek, genel ifadeler kullanılmıştır.

İncelediğimiz dönemde çıkarılan hukuki metinler, dört ana grupta ele alınmıştır. Bunlardan birincisi ecnebi ve gayrimüslimler ile ilgili çıkarılan metinlerdir. İkincisi güvenlik ve askeri konulardır. Üçüncüsü ekonomik konulardır. Son olarak da diğer diye adlandırdığımız konu başlığı da siyasi ve idari değişiklikler ile ilgilidir. Personel ve tahakkuk işlemleriyle ilgili hukuki metinleri, değerlendirmeye dâhil edilmedi.

3. Ecnebi ve Gayrimüslimlerle İlgili Hukuki Metinler

Ecnebler ve gayrimüslimler ile ilgili hukuki metinler, çok azdır. Az olmasının sebebi, işgalin başlaması ile birlikte gerek ecnebler ve gerekse gayrimüslim vatandaşlar, diledikleri

¹¹ (... mevcut fevkalade durumların gerektirdiği tedbirler cümlesinden ...); “Kambiyo Mu’âmesinin Sûret-i İcrâsına Dâ’ir 4 Zi’l-kade 1335 Tarihli İrâde-i Seniyye’ye Mu’addel İrâde-i Seniyye”, Numara 21, Düstur II, Cilt 11, s. 74.

¹² (... olağan üstü durumun sonucu olarak meydana gelen kömür sıkıntısı kalkıncaya kadar ...); “Maden Kömürleri Hakkında 22 Cemâziye’l-âhir 1336 Tarihli İâşe Kanununa Müzeyyel Kararnâme”, Numara 32, Düstur II, Cilt 11, s. 90.

¹³ “Aydın Vilayeti İle Karesi Sancağında İşgal Altında Kalan Me’mûrine Verilen Avansların Affi Hakkında Kararnâme”, Numara 220, Düstur II, Cilt 11, s. 254.

¹⁴ (... siyasi zorunlu sebeplerden dolayı Meclis-i mebusanın feshi ...); “Meclis-i meb’usânın Feshi Hakkında İrâde-i seniyye”, Numara 9, Düstur II, Cilt 12.

¹⁵ “Kuvâ-yı İnzibâtiye Hakkında Kararnâme”, Numara 13, Düstur II, Cilt 12.

şekilde hukuksuz olarak taşkınlıklar yapmışlardır. Bu konu ile ilgili sadece İstanbul ile ilgili olarak yüzlerce örnek verilebilir¹⁶. Bu çalışmada üzerinde durulan konu, sadece hukuki metinlere yansıyanlardır.

Osmanlı hükûmetinin, bu dönemde gayrimüslimler ile ilgili çıkardığı ilk nizamname, 18 Kasım 1918 Tarihli Ermeni Patrikliği Nizamnamesidir. Dönemin Osmanlı yönetimi, I. Dünya Savaşı sırasında baş gösteren Ermenilerin Van İsyanı sonrasında oluşan Ermeni-Rus iş birliğini kırmak istemiştir. Bunun için de Ermeniler üzerindeki Rus tesirini kırmak amacıyla, 1863 tarihli eski Ermeni nizamnamesini değiştirmiştir. Ağustos 1916 tarihinde yeni “Ermeni Katogigos ve Patrikliği Nizamnamesi” yayınlamıştır¹⁷. Bu Nizamnameye göre; Osmanlı vatandaşı Ermenilerin, Eçmiyazin Katogigosluğu ile ilişkileri kesilerek, Merkezi Kudüs’te bulunan Mar Yakup Manastırı Katogigosluğuna bağlanmıştır.

İşgal yönetimi, işgalden beş gün sonra (18 Kasım 1918)¹⁸ 1916 tarihli nizamnameyi kaldırarak, daha önceki H 1279 (1863) tarihli nizamnameyi tekrar yürürlüğe koymuştur. Yeni çıkarılan bu nizamnameye, dönemin şartlarına uygun olarak, Ermeniler lehine bazı ayrıcalıklar da ilave edilmiştir¹⁹.

Bu dönemde Ermeniler ile ilgili direkt olarak başka bir hukuki metin bulunmamaktadır. Ancak Ermeni tehciri ve uygulaması sırasında görev almış kişilerin cezalandırılması ile ilgili birçok kararname bulunmaktadır. Bu kararnamelerin hiç birinde Ermeni ya da herhangi bir grubun adı geçmemektedir. Örneğin Nisan 1919’da çıkarılan bir kararnamede, tehcire karışan sivil ve askeri personelin cezalandırılmasından söz edilmektedir. Cezalandırmayı sıkıyönetim mahkemeleri (Divan-ı harbi örfi) yapacaktı. Sıkıyönetim mahkemesi olmayan yerlerde de, tehcir suçlusu olan sivil ve askeri personelin, yardımcılarını ile birlikte bölge ceza mahkemelerince yargılanması kararlaştırılmıştır²⁰. İşgalcilerin baskıları sonucunda çıkartılan bu kararname sonucunda kurulan sıkıyönetim mahkemeleri ve diğer ceza mahkemeleri, işgal döneminde bu konu ile ilgili çalışmalar yürütmüştür. Yönetim kendi ellerinde olmasına rağmen, bununla ilgili herhangi bir suç unsuru bulunamamıştır. Aynı zamanda bundan dolayı herhangi bir kişiye ceza verilmemesi dikkat çekicidir.

¹⁶ Daha geniş bilgi için bk. Abdurrahman Bozkurt, İtilaf Devletlerinin İstanbul’da İşgal Yönetimi, Ankara, 2014.

¹⁷ “Ermeni Katogigosluğuna ve Patrikliği Nizamnamesi”, Numara 729, Düstur II, Cilt 8, s. 1240 ...

¹⁸ “22 Ramazan 1279 Tarihli Ermeni Patrikliği Nizamnamesi Hükmünü İlga Eden 2 Şevval 1334 ve 19 Temmuz 1332 Tarihli Ermeni Katogigos ve Patrikliği Nizamnamesinin İlgası Hakkında Nizamname”, Numara 5, Düstur II., Cilt 11, s. 52...

¹⁹ Bozkurt, s. 170; Daha geniş bilgi için bk. Ali Arslan, Kutsal Ermeni Papalığı Eçmiyazin Kilisesinde Stratejik Savaşlar, İstanbul, 2005; Nejla Günay, Zoraki İttifaktan Yol Ayırımına İttihat Terakki ve Ermeniler, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2015; Sevilya Aslanova, 20. Yüzyılın Başında Rusya’nın Osmanlı Politikası (1903-1917), İkim Ozan Yayınları, Antalya, 2011.

²⁰ “İdâre-i Örfiye Cârî Olmayan Yerlerde Tehcîr Dolayısıyla İkâ’ Olunan Cerâimin Müracca’ Tahkiki ve Muhâkemesi Hakkında Kararnâme”, Numara 24, Düstur II, Cilt 11, s. 81.

Nisan 1919'da çıkarılan başka bir kararnamede; tehcir edilen kişilerin geride bıraktıkları evleri, ekili arazileri ve kayıtlı zeytin ağaçlarından elde edecekleri gelirin, tehcir süresince zarara uğranılan kısmının devlet tarafından tazmin edileceğinden söz edilmektedir. Bu kararnamede, sert ifadeler kullanılmıştır. Örneğin sürgün edilen kişilerin malları, köy ihtiyar heyeti tarafından belgelenecektir. Belgeleme konusunda kusuru olan kişiler cezalandırılacaktır²¹.

Yine Mayıs 1919'da herhangi bir grup adı verilmeden çıkarılan başka bir kararnamede, savaş esnasında başka yerlere nakledilmiş veya tehcir edilmiş olan kişilerin, gerek kendilerinin ve gerekse dini vakıflarının her türlü vergi borçlarının affedildiği görülmektedir²².

Af ile ilgili başka bir kararname, Mart 1919 tarihinde çıkarılmıştır. Bu kararnameye göre; "Muafiyet-i askeriye Vergisi" kaldırılmıştır. Daha önce vergi borcu olan kişilerin, geçmiş vergileri de af edilmiştir²³.

Aralık 1921'e gelindiğinde işgalin getirdiği birçok hukuki sorunun, Türk ve Müslüman toplum üzerinde sıkıntı vermeye başladığı görülmektedir. Asayiş ve diğer hukuki sıkıntıları gidermek amacıyla Osmanlı Hükûmeti; Fransa, İngiltere ve İtalya Fevkalade Komiserlikleri ile bir sözleşme imzalamıştır. Buna göre; bu ülkelerin vatandaşları ile Osmanlı vatandaşları arasındaki hukuki, ticari ve denizcilik ile ilgili sorunların çözülmesi için mütareke dönemine mahsus olmak üzere geçici muhtelit bir adli encümen kurulmuştur²⁴. Bu adli encümen, gayrimenkul hak tasarrufu hariç her türlü kiralama meselelerine bakmıştır²⁵. Yapılan sözleşme, işgalcilere büyük ayrıcalıklar tanımıştır. Haziran 1922'de bu sözleşme, üç devletin müttefiki olan diğer Avrupalı devletler için de geçerli olmuştur²⁶.

4. Askerî Konular ve Güvenlik İle İlgili Hukuki Metinler

Hukuki metinlerde askerî konulara, sıkça rastlanmaktadır. Bunların büyük bir kısmını, terhis edilen asker ve subayların maaşlarının verilmesi gibi konular oluşturmaktadır. Bu konuda işgalcilerin fazla bir müdahalesi görülmemektedir. Askerî personel ve tahakkuk işlemleri dışındaki diğer askerî konuları, birkaç başlık altında toplanabilir. Bunların birincisi, işgalcilerin kendi güvenlikleri için her türlü basın yayın ve haberleşmeyi kontrol altına almak amacıyla,

²¹ "Memleketlerine Avdet Eden Mehçüründen 1334 Senesi Zeytin Öşrünün Süret-i İstifâsına Dâ'ir Kararnâme", Numara 114, Düstur II, Cilt 11, s. 196.

²² "Avdet eden Mecrûhin ile Vilâyet-i müstahlisa Ahâlisinin Bazı Tekâlifden Muâ'fiyeti Hakkında Kararnâme", Numara 145, Düstur II, Cilt 11, s. 250.

²³ "Mu'âfiyet-i Askeriye Vergisinin İlgâsı Hakkında Kararnâme", Numara 86, Düstur II, Cilt 11, s. 160

²⁴ Geniş bilgi için bk. Ali Arslan, "Muvakkat Muhtelit Encümen-i Adli: Bir İşgal Dönemi Mahkemesi", Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı 15, (1997).

²⁵ "Devre-i Mütârekeye Mahsus Muvakkat Muhtelit Encümen-i Adli Teşkili Hakkında Kararnâme", Numara 292, Düstur II, Cilt 12, s. 529 ...

²⁶ "Devre-i Mütârekeye Mahsus Muvakkat Encümen-i Adli Teşkili Hakkında 8 Rebi'u'l-âhir 1340 Tarihli Kararnâmeye Müzeyyel Kararnâme", Numara 361, Düstur II, Cilt 12, s. 665.

çıkarttığı sansür kararnameleleridir. İkincisi, Osmanlı ordusunun terhis edilmesi ve kademeli olarak askeri teşkilatın kaldırılması ile ilgili mevzuatlardır. Buna bağlı olarak kendi güvenliklerini sağlamak amacıyla, savaş süresince kendileri ile iş birliği yapmış sivil ve askerlerin affedilmesi ile ilgili birçok kararname çıkarılmıştır. Aynı şekilde işgal kuvvetleri, yine kendi güvenliklerinin sağlanması ve iç hesaplaşmayı başlatmak amacıyla da sıkıyönetim mahkemelerini (Divan-ı harp veya idare-i örfiler) kurmuşlardır.

İşgalciler özellikle İngiltere, işgalin başından itibaren Osmanlı coğrafyasındaki bütün telefon ve telgraf merkezlerini kontrol altına almıştır. Daha sonra her türlü basın yayın organlarına sansür uygulamasını getirmiştir. Daha önce İttihatçılar tarafından konulan sansür uygulamaları, bu defa tersine bir uygulama ile Ocak 1919 tarihinde çıkarılan bir kararname ile her türlü basın yayın sansürlenmiştir²⁷. Ağustos 1920’de çıkarılan başka bir kararnamede sıkıyönetim uygulanan bölgelerde, her türlü basın yayın organlarının hükûmetin iç ve dış politikaları ile ilgili yorum yapması yasaklanmıştır. Yapanlar hakkında ağır para ve hapis cezalarının verilmesi kararlaştırılmıştır²⁸.

Eylül 1921’de bu yasaklar, dini yayınlara da getirilmiştir²⁹. Gazetelerde ve dergilerde, Kur’an ayetleri ve hadislerden bahsedilmesi yasaklanmıştır. Bunun nedeni, ayet ve hadislerle vatan savunması ya da millî mücadeleye destek verileceği düşüncesiyle yapılmış olduğu muhtemeldir.

Haziran 1922’ye gelindiğinde dinî konularla ilgili sansürün daha da sertleştiği görülmektedir. Çıkarılan kararnameye göre; İslam dini ile ilgili yazılmış makale ve telif eserler, “Tetkik-i Müellifât-ı şer’iye Heyeti”nin incelemesi sonrasında yayınlanabilecekti. Kararnamede, buna uymayanların cezalandırılacağı bildirilmektedir³⁰.

Genel olarak değerlendirirsek işgalciler, Osmanlı coğrafyasında özellikle İstanbul’da çıkan bütün basın yayın organlarını denetim altına almıştır. Bu süre içerisinde yeni bir gazete çıkarılması yasaklanmıştır. Kendi yandaşlarına gazete çıkarma izni verilmiştir.

Sansür ile birlikte işgalcilerin kendi güvenlikleri için aldıkları tedbirlerden diğeri de, cemiyetlerin ya da derneklerin sınırlandırılması ya da yasaklanmasıdır. Mayıs 1921’de çıkarılan bir kararnameyle, üye sayısı fazla olan kayıkçı, hamal ve arabacı gibi mesleklerin bir bölgede

²⁷ “İdâre-i Örfiye Cari Olan Mahallerde Her Nevi Kütüb ve Resâ’il ve Evrak İle Matbu’ât-ı Muvakkate ve Gayri Muvakkate Hakkında Kararnâme”, Numara 51, Düstur II, Cilt 11, s. 117.

²⁸ “İdâre-i Örfiye Cari Olan Mahallerde Her Nevi Kütüb ve Resail ve Evrak İle Matbuat-ı Muvakkate ve Gayri Muvakkate Hakkında 4 Cemaziye’l-ülâ 1337 Tarihli Kararnâmeye Müzeyyel Kararnâme”, Numara 91, Düstur II, Cilt 12.

²⁹ “11 Receb 1327 Tarihli Matbu’ât Kanuna Müzeyyel Kararnâme”, Numara 279, Düstur II, Cilt 12, s. 464.

³⁰ “Diyânet-i İslâmiyeye Mûte’alîk Mebâ’is ve Makâlâtın Tetkiki Müellifât-ı Şer’iye Heyetinin Müsâ’adesi İstihâl Olunmaksızın Neşir Edilmesi Hakkında İrâde-i Seniyye”, Numara 358, Düstur II, Cilt 12, s. 663.

birden fazla şube açması izne bağlanmıştır. Bu iznin, İstanbul'da Encümen-i emanetten, taşrada ise belediye encümenleri tarafından verilmesi kararlaştırılmıştır³¹.

Askerî konulara bağlı olarak işgalciler, savaş süresince kendilerine yardım eden, savaştan kaçan ve suç işleyen kişilerin affedilmesini sağlamışlardır. Nisan 1919'da çıkarılan kararname ile savaş döneminde düşmana sığınmış ya da savaştan kaçmış askeri ve sivil kişiler, yargılanmaktan muaf tutulmuşlardır. Bir kısmının ise yargılanmaları ve cezalandırılmaları tecil edilmiştir³². Yine daha önce İttihatçılar tarafından savaş süresince orduya öşür vergisi hissesi vermeyen, ya da malını saklayan kişilerin cezalandırılması ile ilgili çıkarılan kararname, Mart 1920'de yayınlanan başka bir kararname ile iptal edilmiştir. Bununla ilgili ceza alan kişiler ve vergiler de affedilmiştir³³.

İşgalciler, bir yandan kendi yandaşlarını ödüllendirirken, diğer yandan kendilerine karşı çıkan her türlü harekete karşı, sert önlemleri almıştır. Örneğin Anadolu'daki Kuvâ-yı Milliye'ye karşı çok sert tedbirlerin alındığı görülmektedir. 18 Nisan 1920 tarihinde çıkarılan kararname ile Kuva-yı Milliye'ye karşı, Kuva-yı İnzibatiye kurulmuştur. Kararnamenin birinci maddesine göre kuruluş amacı; "Kuva-yı inzibatiye, devletin kanun ve nizamlarını yürüten hükûmeti, cebir ve tehdit ederek, geçerliliğine yasaklama getirmek ve genel asayişini ihlal eden (Kuva-yı milliye) adı altında köy ve kasabalarda işgalci olarak ahalinin mal ve parasına zorla gasp eden ve katleden eşkıyalığı tedip ve yok etmek amacıyla seyyar bir inzibat heyetidir." şeklinde açıklanmaktadır. Bu kararname ile ilk defa Kuvâ-yı Milliye'ye karşı mücadelenin kanunlara açıkça yansıdığı görülmektedir³⁴. Kuvâ-yı İnzibatiye Kararnamesi 18 Nisan 1920 tarihinde çıkarılmış olmasına rağmen, başka bir kararnamede Kuvâ-yı İnzibatiye Kararnamesi'nin 24 Nisan 1920 tarihinden itibaren yürürlüğe gireceğinden söz edilmektedir³⁵. Bunun nedeni; tahminen Ankara'da meclisin açılmasına karşı caydırıcı bir tedbirdir.

Kuva-yı İnzibatiye Kararnamesi'nden hemen sonra 23 Nisan 1920'de, Divan-ı Harb-i Örfî Kararnamesi çıkarılmıştır. Bu kararnamenin üçüncü maddesinde "Divan-ı harb; tehcir, taktik, ihtikar, isyan, iç ve dış emniyeti ihlal eden her türlü suçluları yargılar." denilmektedir.

³¹ "Esnaf Cemiyetleri Hakkındaki 20 Cemaziye'l-ülâ 1330 Tarihli "Ta'limât" Ünvanının Nizamnâme'ye Tahvili İle İkinci Maddesine Tezyil Edilen Fıkra Hakkında Nizamnâme", Numara 225, Düstur II, Cilt 12, s. 427.

³² "Bazı Cerâ'im Erbâbı Hakkında Mücâzât-ı Kanûniyenin Te'cil-i İnfâzına Dâ'ir 30 Cemaziye'l âhir 1337 Tarihli Kararnâme'ye Müzeyyel Kararnâme", Numara 119, Düstur II, Cilt 11, s. 152; Buna benzer kanun ve kararnâmeler, II. Meşrutiyet döneminde de çıkarılmıştır. Yine bu kararnamenin bazı maddeleri, günümüzdeki Türk Ceza Kanununun bazı maddeleri ile bire bir örtüşmektedir. Daha geniş bilgi için bk. Mehmet Çanlı, "Balkanlarda Komitacılık, Çetecilik ve Siyasî Af (1908-1913)", Yeni Türkiye Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı III, Mart-Haziran 2015, Sayı 68.

³³ "Seferberlikte Seferber Ordunun İâsesine Mütahasıss Hisse-i Öşri Vermemek Kasdıyla Mahsulâtını Ketm veya İstihlâk Edenlere Mütedâir 3 Zi'l-hicce 1335 Tarihli Kararnâmenin Reddi Hakkında Meclis-i Meb'usânın Kararnâmesi", Numara 360, Düstur II, Cilt 11, s. 647.

³⁴ "Kuvâ-yı İnzibâtiye Hakkında Kararnâme", Numara 13, Düstur II, Cilt 12.

³⁵ "28 Receb 1338 Tarihli Kuvâ-yı İnzibâtiye Kararnâmesinin Târih-i Meriyeti Hakkında Kararnâme", Numara 23, Düstur II, Cilt 12.

Yargılamanın temyizi yoktur³⁶. Temyiz hakkı ile ilgili daha sonra Eylül 1920’de çıkarılan başka bir kararnamede, “örfi idarenin başkanı isterse temyiz hakkı verebilir” hükmü getirilmiştir³⁷. Aynı ay içinde çıkarılan diğer bir kararnamede, cezası kesinleşmiş veya kesinleşmemiş olan kişilerin, isterlerse temyiz hakkı verileceği kararlaştırılmıştır. Aynı konuda çok sık kararname çıkarılmasının nedenleri, Kuvâ-yı Milliye’yi engelleme veya caydırma düşüncesi ile açıklanabilir.

Kuvâ-yı İnzibatiye’nin kurulmasından hemen sonra 28 Nisan 1920’de, Anadolu’da asayiş ve emniyetin sağlanması amacıyla, askeri ve sivil salahiyyete haiz olağanüstü bir genel müfettişlik kurulmuştur³⁸. Kurulan bu müfettişliğin yetki ve sorumlulukları, Mayıs 1920’de daha da güçlendirilmiştir³⁹.

İşgalcilerin baskısı ve muhaliflerin cezalandırılmasına dair açık bir örnek de Malta sürgünlerini verebiliriz. Malta sürgünleri hakkında 15 Haziran 1920 tarihinde çıkarılan bir kararnameye göre; vatanın büyük menfaatlerine aykırı hareketlerinden dolayı Malta Adası’nda tevkif edilen emekli ve azledilmiş sivil ve askeri kişilerin, aldıkları maaşları kesilmiştir. Kararnamede, bu kişilerin yakın akrabalarına “Muhtacin Nizamnamesi’nin üçüncü şartından fakirlik maaşı bağlanacaktır.” denilmektedir⁴⁰. Daha sonra bu kararname, 28 Nisan 1921’de kaldırılarak sürgün olan kişiler, normal maaşlarını almaya başlamışlardır⁴¹.

Muhaliflerin cezalandırılmasına başka bir örnek de, savaş suçlarının yargılanmasıdır. 28 Ağustos 1920 tarihinde çıkarılan bir kararnamede, Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşı’na sebebiyet veren kişilerin, Divan-ı harbe verilmesi için bir heyet kurulmuştur (İttihatçıların yargılanması)⁴². Kurulan bu heyet, daha sonra Ocak 1921’de kaldırılmıştır⁴³. Bu kararname ile Ermeni tehcirine karışmış kişiler, sıkıyönetim mahkemelerinde yargılanmıştır. Ancak yargılanan kişilerden hiçbiri suçlu bulunamamıştır. Günümüzde bu konu ile ilgili suçlu bulma çabaları, tarihî olayları çarpıtmaktan başka bir şey değildir.

³⁶ “Divân-ı Harb-i Örfinin Teşkilî Hakkında Kararnâme”, Numara 17, Düstur II, Cilt 12.

³⁷ “Divân-ı Harb-i Örfilerin Teşkilât ve Usul-ı Muhâkemesi Hakkındaki 4 Şaban 1338 23 Nisan 1336 Tarihli Kararnâmenin Üçüncü Maddesinin Ta’dili Hakkında Kararnâme”, Numara 131, Düstur II, Cilt 12.

³⁸ “Anadoluda Fevka’l-âde Bir Müfettiş-i Umûmiliğin İhdâsı Hakkında Kararnâme”, Numara 31, Düstur II, Cilt 12.

³⁹ “Anadolu Fevka’l-ade Müfettiş-i Umûmiliği Vezâif ve Salâhiyyetine Müteditâr 16 Şa’ban 1338 Tarihli Kararnâmeye Müzeyyel Kararnâme”, Numara 41, Düstur II, Cilt 12.

⁴⁰ “Menâfi-i Aliye-i Vataniye Hilâfına Fasl ve Hareketlerinden Dolayı Malta’da Mevkûf Bulunanların Maaşlarının Kat’ı ve Muhtâc-ı Mu’âvenet Ailelerine Maaş Tahsisi Hakkında Kararnâme”, Numara 55, Düstur II, Cilt 12.

⁴¹ “Ma’zulîn ve Mütaka’idîn ve Maaşât-ı zâtiye Ashâbının Malta’da Mevkûf Bulunanların Maaşları Hakkındaki 27 Ramazan 1338 Tarihli Kararnâmenin İlgâsına Dâir Kararnâme”, Numara 221, Düstur II, Cilt 12, s. 421.

⁴² “Balkan Harbi ve Harb-i âhir müsebbib ve Harekât-ı Harbiye Mes’ulleri Divân-ı Harbi İçin Bir Heyet-i Tahkika Teşkilî Hakkında Kararnâme”, Numara 100, Düstur II, Cilt 12.

⁴³ “Balkan Harbi ve Harb-i Umûmi Müsebbib ve Harekât-ı harbiye Mes’ulleri Divân-ı Harbinin Lagvıyla Vezâifinin Erkân-ı Divân-ı Harbine Tevdi’i Hakkında Kararnâme”, Numara 178, Düstur II, Cilt 12.

Askerî konularda çıkarılan kararnamelerden bir diğeri de, ordunun terhis edilmesi ve askerî kurumların kaldırılması hakkındadır. Daha önce kaldırılan Şura-yı Askeriye, Aralık 1919'da tekrar kurulmuştur. Daha sonra Nisan 1920'da tamamen kaldırılmıştır⁴⁴. Savaş dönemi, askeriyenin her türlü ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuş olan Müdafaa-ı Milliye ve Donanma Cemiyetleri, Nisan 1919'da kaldırılmıştır. Malları maliyeye devredilmiştir⁴⁵. Bununla birlikte işlevi biten birçok askerî birlik ve fabrika, zaman içerisinde kapatılmıştır. Örneğin 30 Haziran 1920 tarihinde çıkarılan bir kararnameyle, 25'nci Kolordu kaldırılmıştır⁴⁶. Yine 1915 yılında çıkarılan bir nizamname ile devlet memurlarına verilen askerî rütbelere, Ocak 1920'de tamamen kaldırılmıştır⁴⁷.

5. Mali ve Ekonomik Konularla İlgili Hukuki Metinler

Mali ve ekonomik konular; savaş döneminde ödenmeyen dış ve iç borçların durumu, para basımı, kambiyo işlemleri, gümrük vergilerinin kaldırılması ve İstanbul'daki millî bankaların idari ve mali kontrolünü değiştirme gibi maddelerden oluşmaktadır. Bunların yanında mali konuların büyük bir kısmını, sivil ve askerî memurların maaşlarının ödenmesi ve kurum-kuruluşların bütçelerine ilave bütçe tahsis edilmesi konuları oluşturmaktadır. Bu dönemde personel maaş ödemelerinin büyük bir kısmı vakıf gelirlerinden karşılanmıştır.

Ekonomik konuları; işe temini, yakacak (kömür) temini, geçmişte imtiyazı verilmiş ve savaş süresince tek taraflı olarak faaliyetleri durdurulan yabancı şirketlerin alacakları ve yeni imtiyazların verilmesi gibi başlıklar altında toplanabilir.

İşgal ile birlikte İşgal Yüksek Komiserliklerinin sık sık Osmanlı Hükûmetine yaptıkları baskılardan biri, savaş süresi içerisinde İttihatçıların uygulamaya koyduğu birçok yasağı kaldırma talepleridir. Örneğin, Mart 1916'da Osmanlı vatandaşlarının, düşman ve müttefikleri vatandaşlarına olan taahhütleri ve dışarıya para gönderilmesinin yasaklanması ile ilgili çıkarılan kanun, Kasım 1918'de kaldırılmıştır. Çıkarılan bu kanuna göre; Rusya, Romanya ve Ukrayna vatandaşları bundan muaf tutulmuştur⁴⁸.

Yine işgal öncesinde Mart 1918'de para basımı ile ilgili çıkarılan bir kanun iptal edilmiştir. Bu kanuna göre; çıkarılmış olan Osmanlı paralarının geçersiz sayılması hakkında,

⁴⁴ “Şurâ-yı Askeriyenin Lagvı Hakkında Kararnâme”, Numara 12, Düstur II, Cilt 12.

⁴⁵ “Mudâfaa-ı Milliye ve Donanma Cemiyetlerinin Feshi Hakkında Kararnâme”, Numara 104, Düstur II, Cilt 11, s. 183.

⁴⁶ “25 Kolordunun İlgasıyla Dersa'âdetde Müretteb Bir Fırka Teşkilî ve Kuvâ-yı İnzibâtiye Gönüllü Efrâdının Tedricen Terhisi Hakkında Kararnâme”, Numara 73, Düstur II, Cilt 12.

⁴⁷ “Ricâl-i Devlete Fahri Rütbe-i Askeriye Tevcihi Hakkındaki 11 Cemâyize'l-âhir 1333 Tarihli Nizâmnamenin İlgâsı Hakkında İrâde-i Seniyye”, Numara 354, Düstur II, Cilt 11, s. 611.

⁴⁸ “Teb'a-ı Osmâniyenin Düvel-i Muhâsama ve Müttefikleri Teb'asına Karşı Olan Duyûn ve Ta'ahhüdâtını Müttezammın 10 Mart 1332 Tarihli Kanun Ahkâmının Düvel-i Müttefika Hakkında Âdem-i Ceryânına Dâ'ir Kanun”, Numara 14, Düstur II, Cilt 11, s. 69.

Eylül 1919'da başka bir kararname çıkarılmıştır⁴⁹. Bu kararnameye göre; Osmanlı Hükûmetlerinin, bundan sonra para basması yasaklanmıştır.

İşgalcilerin başka bir baskısı da, kendi alacaklarının tahsili konusundadır. Osmanlı Hükûmetleri ve belediyeler tarafından İtilaf Devletleri vatandaşlarından almış olduğu borçlar, savaş süresinde ödenmesinin durdurulması ile ilgili çıkarılan kanun ve kararnameler, Eylül 1920'de çıkarılan başka bir kararname ile iptal edilmiştir⁵⁰. Eylül 1920'deki kararname de kısa süre sonra tekrar iptal edilecektir.

Bu dönemde bankacılık konusunda da işgalcilerin baskısıyla, farklı uygulamalara gidilmiştir. Örneğin Osmanlı İtibar-ı Millî Bankasının iç yönetmeliğinde birçok değişiklik yapılmıştır. Yapılan değişiklikle banka idari meclis üyelerinden biri, üç ay toplantıya katılmazsa, müstafî sayılması kararlaştırılmıştır. En önemli değişiklik, "banka genel müdürünün ve çalışanlarının bir kısmı" ecnebi vatandaşlarından seçilebilir ifadesinin getirilmesidir⁵¹.

Diğer bir konuda gümrüklerle ilgilidir. Daha önce Eylül 1916'da çıkarılan bir kanunla düşman ülkelerden, Osmanlı topraklarına girecek olan ticari mallardan yüzde yüz alınan gümrük vergisi, Kasım 1918'de kaldırılmıştır⁵². Aynı zamanda İşgalden önce Mayıs 1918'de çıkarılan gümrük kanununun yürürlüğe girmesi, barış antlaşması sonrasına bırakılmıştır⁵³. Ancak bu uygulama 18 Ocak 1919 tarihinden itibaren geçerli olmuştur⁵⁴.

Başka bir uygulamayla, Mayıs 1919'da İhracat Kanunu yürürlükten kaldırılmıştır. Aynı zamanda İhracat Müdüriyeti de kaldırılmıştır⁵⁵. Uzun süren savaştan dolayı ülkede üretimin olmaması ve kendisi muhtaç olmasına rağmen işgalcilerin baskısıyla, Mayıs 1919'da bazı zaruri gıda maddeleri hariç her türlü malzemenin ihracı da kayıtsız şartsız serbest bırakılmıştır⁵⁶.

Ekonomik konularla ilgili en önemlilerden biri, savaş süresince tek taraflı olarak feshedilen imtiyazların (kapitülasyon), tekrar yenilenmesidir. Bunların başında Fransız

⁴⁹ "1500 000 Liralık Daha Gümüş Meskukat Darb ve İhrâcına Müteddâir 17 Şevval 1335 Tarihli Kanunun İlgâsı Hakkında Kararnâme", Numara 250, Düstur II, Cilt 11, s. 297.

⁵⁰ "Harb Esnasında Düvel-i İtilâfiye ve Müttefikleri Teb'asından Tediye Edilmemiş Olan İstikrazât-i Osmâniye Fâiz ve Amortismanların Mezkûr Teb'aya Yalnız İstanbul'da Tediyesi Hakkında Kararnâme", Numara 109, Düstur II, Cilt 12.

⁵¹ "Osmanlı İtibâr-ı Milli Bankasının 7 Rebi'ü'l-evvel 1335 Tarihli Nizamnâme-i Esâsisininin 49, 68, ve 121'nci Mevâd-ı Mua'addelesi ile 56'ncı Maddesine Müzeyyel Fıkra ve Ol bab da İrâde-i Seniyye", Numara 60, Düstur II, Cilt 12.

⁵² "Düvel-i Muhâsama Memâlikinden Gelecek Eşyadan Yüzde yüz Gümrük Resmi İstifâsı Hakkında 2 Zî'l-hicce 1334 Tarihli İrâde-i Seniyyenin İlgâsına Dâ'ir İrâde-i Seniyye", Numara 12, Düstur II, Cilt 11, s. 67.

⁵³ "29 Cemâziye'l-âhir 1336 Tarihli Gümrük Kanununun Te'hir-i Mer'iyeti Hakkında Kararnâme", Numara 42, Düstur II, Cilt 11, s. 105.

⁵⁴ "Gümrük Kanununun Te'hir-i Tatbik ve İcrâsı Hakkındaki 9 Rabi'ü'l-âhir 1337 Tarihli Kararnâmeye Müzeyyel Kararnâme", Düstur II, Cilt 11, s. 112.

⁵⁵ "13 Cemâziye'l-ahir 1335 Tarihli İhracât Kanununun Tatbikâtından Ref'i Hakkında Kararnâme", Numara 147, Düstur II, Cilt 11, s. 252.

⁵⁶ "Bazı Havayic-i Zarûriyeden Bi'l-cümle Mevâdin Serbesti-i İhrâcı Hakkında Kararnâme", Numara 149, Düstur II, Cilt 11, s. 255; Rusyaya yapılacak ihracat ayrı kanuna tabidir.

şirketlerine verilen imtiyazlar gelmektedir. Fransızlar, Osmanlı Hükûmetine her fırsatta baskı yaparak zararlarının karşılanmasını talep etmişlerdir. Örneğin İstanbul'un Avrupa Yakasının elektrik dağıtım imtiyazına sahip Fransız şirketi (Osmanlı Elektrik Anonim Şirketi)⁵⁷, 19 Teşrin-i evvel 1326 (1 Kasım 1910) tarihinde Osmanlı Hükûmeti ile mukavele yapmıştı. Bu Mukavele, savaş nedeniyle tek taraflı olarak feshedilmişti. İşgalin hemen sonrasında 8 Kanun-ı evvel 1334 (8 Aralık 1918) tarihinde, ek mukavele imzalanmıştır. Bu mukavelede, tekrar eski mukavelenin şartlarının geçerli olacağı tekrarlanırken, savaş süresince ödenmeyen alacakların tahsili de kararlaştırılmıştır⁵⁸, Aynı şirket, Mart 1920'de mukavele yenilemesi yapmıştır. Buna göre; imtiyaz süresi Aralık 1993'e kadar uzatılmıştır⁵⁹.

Yine Fransız (Telefon Şirket-i Osmaniyesi)⁶⁰ şirketine verilen İstanbul ve civarı telefon imtiyazı ile ilgili 6 Mayıs 1911 tarihinde yapılan mukaveleye, 12 Mart 1919 tarihinde ek mukavele yapılmıştır. Bu mukavele ile şirkete, telefon ücretlerinin zamlanması ve yeni abonelerin verilmesi gibi birçok yeni imtiyazlar verilmiştir⁶¹.

Diğer yandan bu süreç içerisinde Fransızlar, Osmanlı toprakları içerisinde şehirlerin aydınlatılması için elektrik ihaleleri almışlardır. Yapılan yatırımlar, yap-işlet modeli ile işletilmiştir. Kurulan şirketler, bazen Fransız-Osmanlı şirketi şeklinde kurulup faaliyet gösterirken, bazen de yabancılar adına yerli kişi ortakları ile çalıştırılmıştır. Örneğin Antalya, Kütahya ve Bandırma şehir aydınlatmaları yabancı ortaklı yerli kişilere ait şirketlere verilmiştir.

Bu dönemde Türk tarihinde ilk defa sivil havacılık konusunda Fransız Franco-Roumaine şirketine, Eylül 1920'de imtiyaz verilmiştir. Şirket, yıllık ortalama iki yüz sefer düzenleyecektir. Seferler Bükreş, Belgrat, Viyana ve İstanbul, Paris arasında yapılması düşünülmüştür. Şirket, aynı zamanda Avrupa'ya posta taşımacılığı da yapacaktı⁶².

İşgalci Fransızlar, bu dönemde daha çok ticari konuları ön plana çıkarırken, diğer bir işgalci güç İngiltere ise, stratejik, kalıcı ve uzun vadeli ekonomik imtiyazlar peşine düşmüştür. Örneğin daha önce İngilizlere verilen İzmir Liman ve Rıhtımı işletmesi, Ağustos 1916'da, Osmanlı Hükûmetince kamulaştırılmıştır. Ağustos 1919'da İzmir Liman ve Rıhtımı işletmesi,

⁵⁷ Bu şirket, Fransızlar tarafından kurulmuştur. Bu dönemdeki Müdürü Mösyö Gromberg'dir. Şirket azası veya yöneticisi ise Mösyö Raymon Frez'dir.

⁵⁸ "Dersa'âdet Rumeli Cihetiyle Mülhakâtında Kudret-i Elektrikiya Tevzi'at-ı Umûmiyesi İmtiyâzına Mütedâir 19 Teşrin-i evvel 1326 Tarihli Mukâvelnâmeye Müzeyyel Mukâvelenâme ve Olbâb da İrâde-i Seniyye", Numara 10, Düstur II, Cilt 11, s. 63, 64.

⁵⁹ "Dersa'âdet Rumeli Cihetiyle Mülhakâtıyla Kudret-i Elektrikiya Tevzi'at-ı Umûmiyesine Mütedâir 19 Teşrin-i evvel 1326 Tarihli Mukâvelenâmeye Müzeyyel Mukâvelenâme ve Ol bâb da İrâde-i Seniyye", Numara 3, Düstur II, Cilt 12, s. 4; Bu şirket ve uzantıları, mukavelesi gereği günümüzde Türkiye'de faaliyet göstermektedir.

⁶⁰ Bu şirketin işgal dönemindeki temsilcisi Mösyö Doglas Watson'dur.

⁶¹ "Dersa'âdet ve Civarı Telefon İmtiyâzına Mütedâ'ir 22 Nisan 1327 ve 6 Mayıs 1911 Tarihli Mukâvelenâmeye Müzeyyel Mukâvelenâme ve Ol bâb da İrâde-i seniyye", Numara 79, Düstur II, Cilt 11, s. 144.

⁶² "Hava-i Seyr-i Sefer Şirketi Hakkında Mukâvelenâme ve ol bâb da İrâde-i Seniyye", Numara 114, Düstur II, Cilt 12.

İngiliz şirketine iade edilmiştir⁶³. Daha sonra Mayıs 1920’de çıkarılan bir irade-i seniyye ile de, İzmir Liman ve Rıhtımı işletmesinin mevcut imtiyazı, iki defa uzatılmıştır. Bu uzatmaların biri 1953’e kadar ve diğeri de 1999’a kadardır⁶⁴. Bu mukavele, ilgili tarihe kadar devam etmiştir.

Farklı bir imtiyaz kararnamesi de, Ağustos 1920’de yayınlanmıştır. Bu kararname ile Edremit Körfezi ve çevresinde, yerli bir Rum’a, demiryolu imtiyazı verilmiştir. Bu bölge, Yunan işgal bölgesidir. İşgal bölgesi olmasına rağmen, Balıkesir Balya Kömür Madeni Müdürü yerli bir Rum olan Yorgi Ralli, Edremit Körfezi Ilıca İskelesinden başlayıp Akçay, Edremit civarından geçerek Palamutluk’ta sonlanacak bir demiryolu imtiyazını, kırk yıllığına Osmanlı Hükûmetinden almıştır⁶⁵. Mukavelede, demir yolu ile taşımacılık yapılacağından bahsedilmektedir. Balya kömürünün, Edremit Körfezine taşınarak deniz yolu ile piyasaya sürülmesi düşünülmüştür.

Madenlerle ilgili çıkarılan kararnamede (Eylül 1919), mevcut madenler işletilecektir. Yeni açılacak madenlere ruhsat verilmeyerek, barış antlaşmasının yapılmasına kadar maden çıkarma ruhsatları iptal edilmiştir⁶⁶.

6. Siyasi ve İdari Teşkilat İle İlgili Hukuki Metinler:

Ele alacağımız diğer konular, idari teşkilatın yeniden yapılandırılması ya da birçok kurumun tamamen kaldırılması ile ilgilidir. Örneğin bu dönemde İzmit, liva haline getirilmiştir. Yine yukarıda da belirttiğimiz gibi ordudaki birçok fırka veya kolordu kaldırıldığı gibi Hariciye ve Adliye Nezaretlerinin teşkilat yapıları daraltılmıştır⁶⁷. Ekim 1920’de çıkarılan bir kararnameyle, Dışişleri Bakanlığının teşkilatı küçültülmüştür⁶⁸. Aynı zamanda 31 Mayıs 1920’de İttihat Terakki Cemiyeti ve partisi kapatılmıştır. Bu kurum ve yöneticilerinin bütün mallarına el konularak Maliye Bakanlığına devredilmiştir⁶⁹.

⁶³ “Hükûmetçe Mübâya’a Olunan İzmir Liman ve Rıhtımının Şirkete İ’âdesi Hakkında Kararnâme”, Numara 205, Düstur II, Cilt 11, s. 226.

⁶⁴ “4 Şa’ban 1284 Tarihli İzmir Rıhtımı İmtiyâzı Mukâvelenâmesine Müzeyyel Beşinci Mukâvele-i Münzamma ve Ol bâb da İrâde-i Seniyye”, Numara 36, Düstur II, Cilt 12.

⁶⁵ “Edremit Körfezinden Palamutluğa Kadar İnşa Edilecek Demiryol İmtiyâzına Dâ’ir Mukâvele ve Şartnâme ve Ol bâb da İrâde-i seniyye”, Numara 104, Düstur II, Cilt 12.

⁶⁶ “Akd-i Sulha Kadar Ma’âdin Taharri Ruhsatnâmesi Talebini Mütezammın Arzuhallerin Ashâbına İ’âdesi Hakkında Kararnâme”, Numara 261, Düstur II, Cilt 11, s. 414.

⁶⁷ “Hâriciye Nezâreti Teşkilâtı Hakkında Kararnâme”, Numara 40, Düstur II, Cilt 12.

⁶⁸ “Hâriciye Nezâreti Teşkilâtı Hakkında Kararnâme”, Numara 158, Düstur II, Cilt 12.

⁶⁹ “Mefsûh İttihat Terakki Cemiyetinin Nukûd ve Emvâl-ı menkûle ve Gayri menkûlesi Hakkında Kararnâme”, Numara 52, Düstur II, Cilt 12.

Sonuç

“İşgal döneminde veya yönetiminde, kanun işler mi?” veya “kanun çıkarılır mı?” ... Bu sorulardan hareketle bu çalışmayı hazırladık. İşgal döneminde Osmanlı yöneticileri, işgalin geçici olduğuna inanmaktadır. İşgalciler ise, çok farklı beklenti içerisindeydiler. İşgalcilerin farklı devlet ve millettten oluşması nedeniyle, her birinin düşüncesi farklıydı. Bazıları yağmalama düşüncesiyle, bazıları da fatih edasıyla hareket etmektedir. Yerli işbirlikçileri ile birlikte hukuksuz bir şekilde geliş güzel hareket ederken, geneli ilgilendiren konularda ise, padişaha baskı yaparak irade-i seniyye çıkartmışlardır. Çıkarılan bu hukuki mevzuata rağmen işgalcilerin keyfi hareketleri, gözden kaçmamaktadır. Bu keyfi hareketler karşısında hükûmet, sessiz kalarak işgalcilerin istediklerinin karşılanması yönünde fikir beyan etmiştir.

Bu dönemde ülke, genel olarak günübürlük emir ve talimatlarla yönetilmeye çalışılmıştır. İhtiyaç duyulduğunda da, meclisin kapalı olmasından dolayı ülke, irade ve kararnamelerle yönetilmiştir. Aynı zamanda çok sık hükûmet değişikliği yaşandığı için, her hükûmet değişikliğinde işgalcilerinde etkisiyle birbirine tezat emir ve kanunlar çıkarılmıştır. Bu dönemde yaklaşık yedi yüz elli dokuz hukuki metin yayınlanmıştır. İşgalin ilk yıllarında padişaha yapılan baskı sonucunda birçok mevzuat çıkarılmıştır. Çıkarılan mevzuatın büyük bir kısmı personel ve tahakkuk işlemleri hariç, işgalcilerin ve gayrimüslimlerin alacaklarının tahsili ve yeni imtiyazların verilmesiyle ilgilidir. Bu konuda Fransızlar, ön plana çıkmıştır.

İşgal döneminde verilen imtiyazların büyük bir kısmının, yakın bir tarihe kadar geçerliliği sürmüştür. Fransızlara verilen imtiyazlar, daha çok yap-işlet modeli şeklindeyken İngilizlere verilenler ise, stratejik ve uzun vadeli ve kalıcı imtiyazlardır. Bu imtiyazların bir kısmı, Lozan Antlaşması sonrasında kamulaştırılmış ya da millileştirilmiştir. Bir kısmı da yakın bir tarihe kadar devam etmiştir. Örneğin İngilizlere verilen maden imtiyazları ve İzmir Limanı ve Rıhtımının işletilmesi gibi.

Kararnamelerin ağırlığını, bütçeye ilaveler, memurların tahakkuk işleri, vatandaşların ve bazı memurların devlete olan borçlarının ertelenmesi veya affedilmesi, bazı iç ve dış vergilerin kaldırılması, birçok idari birimin kaldırılması ve siyasi-askeri suçların affedilmesi gibi konular oluşturmaktadır.

Bu dönemde işgalcilerin baskısı, mevzuata diplomatik bir üslupta yansımıştır. Mevzuatta, gayrimüslimlerle ilgili özel bir isim veya gruptan söz edilmeyerek, konulardan genel olarak bahsedilmiştir. İstanbul Hükûmetleri, Anadolu Harekâtı ile ilgili olarak, bir kez isim vererek mevzuat çıkarmıştır. Bu durumu Osmanlı'nın uzun bir devlet geleneğine sahip olmasına bağlayabiliriz. Hukuki mevzuatın geneline baktığımızda, çıkarılan mevzuatın geçerliliği sadece

İstanbul çevresi ve Ege Bölgesi ile sınırlı kalmıştır. Anadolu ve diğer yerlerle ilgili her hangi bir mevzuat çıkarılmamıştır.

Kısaca özetlemek gerekirse İstanbul Hükûmetleri, bu dönemde siyasi olarak Anadolu'ya hâkim olamadığı gibi, hukuken de hâkim olamamıştır.

Kaynaklar

ARSLAN, A. (1997). Muvakkat Muhtelit Encümen-i adli – Bir İşgal Dönemi Mahkemesi. *Tarih Enstitüsü Dergisi*, S 15.

ARSLAN, A. (2005). *Kutsal Ermeni Papalığı Eçmiyazin Kilisesinde Stratejik Savaşlar*. İstanbul.

ASLANOVA, S. (2011). *20. Yüzyılın Başında Rusya'nın Osmanlı Politikası (1903-1917)*. Antalya: İlkim Ozan Yayınları.

BOZKURT, A. (2014). *İtilaf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*. Ankara.

ÇANLI, M. (2015). Balkanlarda Komitacılık, Çetecilik ve Siyasî Af (1908-1913). *Yeni Türkiye Rumeli-Balkanlar Özel Sayısı III*, S 68.

Düstur II. Tertip, Cilt 3, 8, 11, 12

GÜNAY, N. (2015). *Zoraki İttifaktan Yol Ayırımına İttihat Terakki ve Ermeniler*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay.

GÜNEŞ, İ. (2012). *Meşrutiyet'ten Cumhuriyete Türkiye'de Hükûmetler Programları ve Meclis'teki Yankıları (1908-1923) (Programları ve Meclis'teki Yansımaları 1908-1923)*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

KÜTÜKOĞLU, M. S. (?). İrade-i Seniyye. *TDV Ansiklopedisi*, C 22.

SAĞLAM, M. H. (2011). *II. Tertip Düstur Kılavuzu Osmanlı Devlet Mevzuatı (1908-1922)*. İstanbul.

SOYASLAN, D. (1994). Kanun Hükümünde Kararnâmeler. *Anayasa Yargısı Dergisi*. C 11.

<http://www.mevzuat.gov.tr/MARastirmaKlavuzu.aspx>

<http://tuzuk.nedir.com/#ixzz2yO9w6OR3>